

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในสมัยโบราณที่มนุษย์เรายังไม่มีอุปกรณ์หรือเครื่องมือสื่อความบันเทิงใจในยามว่าง เช่น ปัจจุบัน นิทานจึงเป็นสิ่งที่สร้างความรื่นเริงบันเทิงใจให้กับคนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาทุกสังคม และทุกวัฒนธรรมจะมีการเล่าเรื่องสู่กันฟังด้วยกันทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเล่านิทาน ซึ่งนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินในยามว่างแล้ว นิทานยังเป็นเครื่องถ่ายทอดความรัก ความเอาใจใส่ของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ปู่ย่าตายาย ที่มีต่อหลานด้วย

มนุษย์รู้จักการเล่านิทานมาเป็นเวลานานมาก ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และได้เล่าเอาไว้ทุกประเภท การเล่านิทานได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลายในสมัยที่ยังไม่มีตัวหนังสือ นิทานเหล่านี้ก็ถ่ายทอดจากปากสืบทอดๆ กันมา เมื่อมีตัวหนังสือแล้วจึงมีการเขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นิทานทั้งที่ถ่ายทอดโดยทางปาก และทางตัวหนังสือสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ยิ่งเป็นเรื่องที่แพร่หลายมาก ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น อาจเรียกได้ว่านิทานชาวบ้านไม่มีรูปแบบตายตัว ถ้ายังคงมีการเล่าสู่กันฟังอยู่ นิทานชาวบ้านจะมีรูปแบบตายตัวได้ก็ต่อเมื่อไม่มีการเล่านิทานเรื่องนั้น ๆ อีก หรือมีการเขียนลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นิทานชาวบ้านแบบนี้จะมีลักษณะแข็งกระด้างและไม่ดึงดูดใจผิดจากนิทานที่ถ่ายทอดทางมุขปาฐะ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ 2529 : 112)

ความหมายของนิทานพื้นบ้าน

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2525 : 441) ให้ความหมายของคำว่า นิทาน ว่า คือ เรื่องที่เล่ากันมา เช่นนิทานชาดก นิทานอีสป

กิ่งแก้ว อัดถากร (2519 : 12) ให้ความหมายของนิทานว่า นิทานเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่มีอยู่จำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 99 - 122) กล่าวว่า นิทานเป็นเรื่องเล่าที่นิยมแพร่หลายในทุกชนชั้น เพราะช่วยผ่อนคลายความเครียดในยามว่างงาน และมนุษย์ยังใช้ประโยชน์จากนิทานเป็นเครื่องเตือนใจ อบรมความประพฤติ

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2528 : 59) กล่าวว่า นิทานหมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อๆ กันมา เป็นการเล่าจากความจำจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง และไม่สามารถสืบสาวได้ว่าผู้เล่าคนแรกคือใคร นิทานเหล่านี้เรียกว่า นิทานพื้นบ้านบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง และนิทานชาวบ้านบ้าง

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล (2527 : 283) กล่าวว่า นิทานเป็นวรรณกรรมที่ปรากฏมากในท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะเป็นวรรณกรรมที่ให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนานต่ออารมณ์ของผู้อ่าน ผู้ฟัง นอกจกความสนุกสนานบันเทิงที่ได้รับแล้ว นิทานท้องถิ่นมักจะสอดแทรกแนวคิด คติธรรม คำสอนเชิงศาสนา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการควบคุมจริยธรรมของสังคม หรือหล่อหลอมชีวิตจิตใจของประชาชน ให้ยึดมั่นในครรลองที่เหมาะสมกับสังคมนั้นอีกด้วย

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2533 : 38) กล่าวว่า นิทานเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าพื้นบ้าน (Folk narrative) ซึ่งเป็นผลผลิตจากจินตนาการและสติปัญญาของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาสาระมาก ทั้งยังมีรูปแบบแตกต่างกันอย่างหลากหลาย มีข้อมูลเป็นหลักฐานอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความน่าสนใจในแง่ต่าง ๆ

ลักษณะเรื่องเล่าพื้นบ้าน

1. เรื่องเล่าพื้นบ้านมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในลักษณะที่มีหลายสำนวน ไม่มีตัวบทหรือต้นฉบับของเรื่องเล่าเดี่ยวๆ ผู้เล่าแต่ละคนต่างก็จะเล่าเรื่องเหล่านี้ในลักษณะต่างกัน มีกลวิธีเล่าต่างกัน ใช้ถ้อยคำต่างกัน ในภาวะแวดล้อมต่างกัน เรื่องเล่าพื้นบ้านแต่ละเรื่องจะมีการสร้างสรรค์ใหม่ ในแต่ละครั้งที่มีการเล่า
2. เรื่องเล่าพื้นบ้านจะสะท้อนให้เห็นภาพของอดีต เช่นเดียวกับภาพของปัจจุบัน ซึ่งคุณลักษณะข้อนี้เกิดจากกระบวนการของการสร้างสรรค์ คือผู้เล่าจะดึงเอาภาษา สัญลักษณ์ เหตุการณ์ และรูปแบบของอดีตมาเปิดเผยให้ผู้ฟังได้รับทราบในลักษณะที่เข้าใจง่าย อดีตจะถูกนำมาพูดในปัจจุบัน ทำให้มีชีวิตชีวาขึ้น ผู้ฟังจะได้ทราบค่านิยม ทศนคติในสมัยที่มีการเล่าเรื่องนั้น
3. เรื่องเล่าพื้นบ้าน คือสิ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับชุมชน นั่นก็คือผู้เล่ากำหนดตัววรรณกรรมที่เขาสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ให้สอดคล้องกับอารมณ์ของผู้ฟังและสิ่งแวดล้อม การ

สร้างสรรค์ของเขาเป็นสิ่งที่ไม่จำกัด แต่ขึ้นอยู่กับการยอมรับของผู้ฟังหรือชุมชน หากผู้ฟังยอมรับและเกิดความยินดี พอใจ ก็แสดงว่าผู้เล่าประสบความสำเร็จ

วิจิตรา ขอนยาง อ่างจันทน์ ทองประเสริฐ (2532 : 22) กล่าวว่า นิทานชาวบ้าน คือเรื่องราวของบุคคลในท้องถิ่นต่างๆ แต่งขึ้นและเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน มีความมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงใจและสั่งสอนให้บุคคลกระทำความดี เช่นมีความกตัญญูกตเวที ซื่อสัตย์สุจริตและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่... บางเรื่องแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมาของชื่อภูมิประเทศบางแห่ง และยังเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิด ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของบุคคลในท้องถิ่นต่างๆ

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปความหมายของนิทานพื้นบ้านได้ว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาช้านาน เนื้อเรื่องเกิดจากจินตนาการของผู้เล่าเอง จุดประสงค์ของการเล่านิทานก็เพื่อความบันเทิง เพื่อให้ข้อคิดเป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟัง อีกทั้งยังเป็นภาพสะท้อนทำให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ สังคม และวัฒนธรรมของบุคคลในท้องถิ่นด้วย

ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

กุหลาบ นัลลิกะมาส (2518 : 100) อธิบายว่า นิทานชาวบ้านมีลักษณะดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เล่าด้วยปากสืบต่อมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลังเมื่อมีการเขียนหนังสือ จึงได้มีการบันทึกนิทานไว้เป็นตัวหนังสือ ตามเค้าเดิมที่เล่าด้วยปาก
3. ไม่ปรากฏชื่อผู้เล่าดั้งเดิมว่าเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่า ฟังมาจากผู้เล่าในอดีตอีกต่อหนึ่ง

เจือ สดะเวทิน (2517 : 46) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานชาวบ้าน ไว้ว่า

1. ต้องเป็นเรื่องเล่า
2. ต้องเล่ากันด้วยภาษาร้อยแก้ว
3. ต้องเล่ากันด้วยปากมาก่อน
4. ต้องแสดงความคิดความเชื่อของชาวบ้าน
5. เรื่องจริงที่มีคติกับอนุโลมเป็นนิทาน เช่น มะกะโท ชาวบ้านบางระจัน เป็นต้น

กิ่งแก้ว อัทธกร (2519 : 12) ได้อธิบายลักษณะของนิทานของชาวบ้านไว้อย่างสั้นๆ ว่า นิทานชาวบ้านเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มี

จำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว

วิจิตรา ขอนยาง (2532 : 22 - 23) กล่าวถึงนิทานพื้นบ้าน ไว้ดังนี้

1. นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องราวของท้องถิ่น บางทีจึงรู้จักกันเฉพาะในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ก็มีนิทานพื้นบ้านหลายเรื่องที่มีเค้าโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน
2. นิทานพื้นบ้านเป็นผลงานของกวีในท้องถิ่นเป็นผู้เขียนขึ้น โดยอาศัยธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นฉากบทบาทตัวละครก็คือพฤติกรรมของวีรบุรุษในท้องถิ่นที่สังคมนั้นศรัทธาเชื่อถือ
3. นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน โดยเล่าจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ต่อกันมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันนี้
4. นิทานพื้นบ้านอาจเล่าด้วยภาษาร้อยแก้วหรือภาษาร้อยกรอง ก็ได้ วิธีการเล่าไม่มีแบบตายตัว ขึ้นอยู่กับเทคนิคของแต่ละคน และด้วยเทคนิคการเล่าที่ไม่เหมือนกันนี้เองจึงทำให้นิทานเรื่องเดียวกันเกิดความคลาดเคลื่อนไปในโอกาสต่อมา
5. นิทานพื้นบ้านมีจุดมุ่งหมายหลักคือ เพื่อความสนุกสนานและเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ ส่วนที่แทรกอยู่ในเนื้อเรื่องคือการสั่งสอนให้ทุกคนเป็นคนดี มีเมตตา กรุณา มีความกตัญญูกตเวที เป็นผู้ประพฤติดีทั้งกายวาจาใจ ซึ่งคำสั่งสอนเหล่านี้เป็นไปตามคติธรรมทางพุทธศาสนา
6. นิทานพื้นบ้านมีลักษณะเหมือนเรื่องมือควมคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้อยู่ในกรอบความดีงาม โดยอาศัยบทบาทตัวละครที่ปรากฏในเรื่องเป็นตัวช่วยให้ประพฤติปฏิบัติตาม
7. นิทานพื้นบ้านมีหลายประเภทอาจเป็นเรื่องของคน ของสัตว์และเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาของสถานที่ ของภูมิประเทศบางแห่งก็ได้
8. นิทานพื้นบ้านเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนภาพของสังคมในยุคสมัยนั้น ทำให้ผู้อ่านได้มองเห็นสภาพความเป็นอยู่ ประเพณี ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น

บทบาทและความสำคัญของนิทาน

1. นิทานเป็นเครื่องให้ความบันเทิง ความสนุกสนานทุกยุคทุกสมัย ในสมัยหนึ่งที่ปราศจากสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนสมัยปัจจุบัน นิทานจะทำหน้าที่ให้ความบันเทิงอย่างเต็มที่
2. นิทานเป็นเครื่องบอกความปรารถนาในชีวิตมนุษย์ นิทานบางเรื่องที่เปิดโอกาสให้ตัวละครได้อธิษฐานขอพรจากสิ่งวิเศษ คำขอนั้นมักไม่หนีไปจากความปรารถนาของผู้คนในสังคมนั้นเอง เช่น ปรารถนาบ้านที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย อาหาร แก้วแหวน เงินทอง ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

3. นิทานเป็นเครื่องมือในการล้อเลียนเสียดสีบุคคลที่สังคมให้ความนับถือยกย่องเช่น สถาบันสงฆ์ ในภาวะปกติพระสงฆ์หรือนักบวชจะได้รับเคารพนับถือจากคนทั่วไป แต่อาจมีพระสงฆ์หรือนักบวชบางคนที่มีปฏิบัติตนไม่สมกับความยกย่องนับถือ ชาวบ้านจึงไม่พอใจเลยสร้างนิทานเพื่อระบายความไม่พอใจนั้น เพราะนิทานใครๆ ก็ทราบว่าเป็นเรื่องไม่จริง นิทานประเภทล้อเลียนเสียดสีนักบวชมีมาก และนิทานเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้สถาบันสงฆ์หรือนักบวชล้มลงไปแต่ประการใด
4. นิทานเป็นที่รวมวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในสังคม ในนิทานจะบอกถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ความเป็นอยู่ ความประเพณีปฏิบัติ อาชีพ และระดับศีลธรรมจรรยา จากเนื้อเรื่องที่แทรกสิ่งเหล่านี้ไว้จะทำให้ผู้ศึกษามองเห็นภาพชีวิตของกลุ่มชนต่างๆ ได้
5. นิทานเป็นเครื่องกล่อมเกล่าจิตใจ เป็นเครื่องมือสั่งสอนบุคคลให้ทำความดี โดยอาศัยนิทานคติที่สอดแทรกข้อคิด ปรัชญา ผลบุญผลกรรม และยังโยงไปถึงว่าตัวละครคือผู้ที่คนทั่วไปเคารพนับถือ เช่นนิทานชาดกต่างๆ ซึ่งจะบอกว่าตัวละครเอกคือ พระโพธิสัตว์ นิทานประเภทนี้ทำหน้าที่ได้ลึกซึ้งแนบเนียน เพราะผลบุญผลกรรมในนิทานจะแสดงผลอย่างชัดเจนว่าคนทำดีเท่านั้นจึงจะได้ดี และคนชั่วต้องรับทุกขเวทนาต่างๆ
6. นิทานมีบทบาทสำคัญต่อวงการศึกษาศึกษา เด็กๆ ชอบฟังและอ่านนิทาน ผู้ใหญ่จึงเล่านิทานสำหรับเด็กขึ้น โดยสอดแทรกคติธรรม หรือค่านิยมที่พึงประสงค์ไว้ในนิทาน สำหรับครูนั้นสามารถใช้นิทานเป็นอุปกรณ์การสอนได้อย่างดียิ่ง ไม่ว่าจะสอนเพื่อให้เป็นอุทาหรณ์หรือเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ หรือเพื่อเรียกเรื่องความสนใจหรือเพื่อจะสอนจริยธรรม นิทานของชนชาติต่างๆ ในโลกนี้มีเพียงพอให้นำมาเล่าได้ไม่มีวันหมด (เสนาหา บุญยรักษ์ 2527 : 88-89)

การแบ่งประเภทนิทานพื้นบ้าน

โดยปกติแล้วผู้เล่านิทาน จะเล่าโดยไม่คำนึงว่า นิทานเรื่องที่ตนเล่านั้น เป็นนิทานประเภทใด การรวบรวมและแบ่งประเภทนิทานเป็นหมวดหมู่ เป็นหน้าที่ของนักคติชนวิทยา เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาคติชาวบ้าน

ในสมัยแรกเริ่มของการศึกษาคติชาวบ้าน นักวิชาการมักจะแบ่งนิทานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ เทพนิยาย (Myth) และนิทานปรัมปรา (Fairy Tale) เนื่องจากนิทานทั้งสองประเภทนี้สะท้อนทัศนคติเริ่มแรกของมนุษย์ คือนิทานปรัมปราแสดงถึงการพยายามหลีกเลี่ยงหนีจากความเป็นจริงแต่เทพนิยายเป็นเรื่องที่ชาวบ้านยอมรับความจริง (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ 2525:114)

หลังจากนั้นก็ได้มีการแบ่งนิทานออกเป็นหลายประเภทมากขึ้น ในตอนต้นคริสตวรรษที่ 20 ได้มีการจัดจำแนกนิทานตามรูปแบบ เนื้อหาและหน้าที่ที่แตกต่างกัน

กึ่งแก้ว อัครถาวร (2519 : 12 - 14) แบ่งนิทานออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่

1. เทพนิยาย (G. marchen; E. fairy tale; E.household tale:

Fr.conte populaire)

ขนาดของเรื่อง

- ค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน

ฉาก

- แดนสมมติหรือแดนในฝัน ไม่บังสถานที่เด่นชัด
การพรรณนามักวิจิตรพิสดาร

ตัวละครและ โครงเรื่อง

- เจ้าชาย เจ้าหญิง เป็นตัวเอก เจ้าชายเก่งกล้าสามารถ
ผจญอุปสรรค พบเจ้าหญิง ครองรัก

ตัวอย่าง

- สโนไวท์ ซินเดอเรลลา

2. นิทานชีวิต (E.novella: romantic tale)

ขนาดของเรื่อง

- ค่อนข้างยาว ประกอบด้วยเหตุผลหลายตอน

ฉาก

- บังสถานที่และเวลาเด่นชัด ในแดนชีวิตจริง

ตัวละครและ

- พระเอก นางเอก

โครงเรื่อง

- การต่อสู้และการครองรัก

ตัวอย่าง

- นิทานชุดอาหรับราตรี ชุดเดคัมรอน ของ
โบคัชซิโอ นิทานทรงเครื่องของไทย

3. นิทานวีรบุรุษ (E.hero tale)

ขนาดของเรื่อง

- ค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน

ฉาก

- แดนชีวิตจริง

ตัวละครและ

- วีรบุรุษ

โครงเรื่อง

- ลำดับเหตุการณ์การผจญภัย การต่อสู้
หลายเหตุการณ์เป็นอนุกรม

ตัวอย่าง

- การผจญภัยของ Theseus Hercules

4. นิยายประจำถิ่น (G. sage; E. local tradition; E. local legend; E. migratory legend; Fr. tradition populaire)

ขนาดของเรื่อง

- แล้วยแต่กรณี

- ฉาก - แคนชีวิตจริง
- ตัวละครและ - มนุษย์ ผี เทวดา สัตว์
- โครงเรื่อง - การกระทำความสำคัญของบุคคลในท้องถิ่น
อำนาจ ผีสางเทวดา
- ทัศนะของผู้เล่า - เชื่อว่าเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์เกิดขึ้นจริง
- ตัวอย่าง - เมืองลับแล เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก นางอรพินท์กับ
ท้าวปราจิต
5. นิยายอธิบายเหตุ (E.explanatory tale; E.etiological tale; G.natursage; Fr.pourquoi story)
- โครงเรื่อง - ตอบคำถามที่ว่า ทำไม เพื่ออธิบายความเป็นมาของ
สัตว์ บุคคล สิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ
- ตัวอย่าง - ทำไมจึงเกิดจันทรคราส ทำไมมดตะนอยจึง
เอวคอด
6. ตำนานและเทพปกรณัม (E.myth)
- โครงเรื่อง - ประกอบด้วยอนุภาคว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาลโลก
มนุษย์ สัตว์ สิ่งของว่าด้วยโครงสร้าง ความสัมพันธ์
และกฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณและโทษของพฤติกรรม
ต่างๆ
- ตัวอย่าง - พระพิฆเนศวร์ พระมनुกับน้ำท่วมโลก
7. เรื่องสัตว์ (E.animal story)
- ตัวละครและ - สัตว์เป็นตัวเอก
- โครงเรื่อง - พฤติกรรมของสัตว์ หากเล่าเชิงเปรียบเทียบกับชีวิต
มนุษย์เพื่อให้คติสอนใจ เรียกว่านิทานอุทาหรณ์
- ตัวอย่าง - ราชสีห์กับนกกันทลกะ หรือสุนัขจิ้งจอกกับนก
กระสา
8. มุขตลก (E.jest; E.humourous anecdote; E.merry tale; E. numskill tale; G.schwank)
- ตัวละครและ - คนทุกประเภท
- โครงเรื่อง - เหตุการณ์ขัดแย้ง ที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขัน ไม่ถือ
โทษ
- ตัวอย่าง - เรื่องศรีธนชชัย เรื่องประเภทดาเดรชายชี่

กุหลาบ นัลลิกะมาส (2518 : 101-105) แบ่งประเภทของนิทานออกได้หลายแบบ ดังนี้

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area) เป็นการแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์เป็นเขตๆ ดังนี้ เขตอินเดีย เขตประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เขตชนชาติยิวในเอเชียไมเนอร์ เขตประเทศสลาวิก เขตรัฐต่างๆ แถบตะวันออกของทะเลบอลติก เขตแหลมสแกนดิเนเวีย เขตชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน เขตประเทศฝรั่งเศส เขตประเทศสเปนและโปรตุเกส เขตประเทศอิตาลี เขตประเทศอังกฤษเขตสก็อตแลนด์ และไอร์แลนด์

2. การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน (Type Index) แบ่งตามแอนติอาร์น (Antti Aarne) ชาวฟินแลนด์ เมื่อ ค.ศ.1910 และสตีช ธอมป์สันได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นในปี ค.ศ. 1928 เรียกว่าการจัดจำแนกนิทานตาม Type Index ต่อมาเรียกวิธีการแบบนี้ว่ารูปแบบนิทาน การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทานแบ่งออกเป็น 3 หมวดคือ

2.1 นิทานเกี่ยวกับสัตว์ แยกย่อยออกเป็นสัตว์ป่า สัตว์บ้าน เช่น

1 - 99 เกี่ยวกับสัตว์ป่า เช่น เรื่องเสือเต่าหากินไม้ไผ่

100 - 149 เกี่ยวกับสัตว์ป่าและสัตว์บ้านเช่นเรื่องหมาป่ากับลูกแกะ

150 - 199 เกี่ยวกับสัตว์ป่า เช่น เรื่องเสือกับคนเดินทาง ฯลฯ

2.2 นิทานชาวบ้านทั่วไปแยกย่อยออกไปได้อีกหลายแบบ เช่นนิทานที่เกี่ยวข้องกับ

เวทมนตร์คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับยักษ์ยักษ์ ฯลฯ

300 - 399 นิทานเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา เกี่ยวกับการต่อสู้กับคู่

ปรปักษ์ที่มีฤทธิ์อำนาจมาก เช่น เรื่องการฆ่า มังกร 7 หัว

500 - 559 เกี่ยวกับผู้ช่วยที่มีอำนาจวิเศษ เช่นเรื่องจินแดงเรลลา ฯลฯ

2.3 นิทานตลกขบขันเช่นนิทานเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด นิทานโกหกเช่น

1200 - 1349 นิทานเกี่ยวกับคนโง่

1201 เรื่องคนโง่เอาข้าวไปกินหญ้าบนหลังคา

1319 เรื่องคนโง่ซื้อฟักทองสำคัญว่าเป็นไข่มุก จะเอาไปฟัก

เป็นตัว

3. การแบ่งนิทานตามสารัตถะ (Motif Index) เป็นการแบ่งของสตีช ธอมป์สัน ซึ่งได้จัดจำแนกนิทานตามแบบของ อาร์น ให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่อความสะดวกในการสอบสวนค้นคว้าและเปรียบเทียบนิทาน ธอมป์สัน เขียนหนังสือ Motif Index of Folk Literature) ใน ค.ศ.1932 เขาแบ่งนิทานตามสารัตถะ หรือ Motif

สารัตถะ หรือ Motif คือจุดสำคัญหรือประเด็นสำคัญของเรื่องนั้น ซึ่งจะยืนยันเป็นแก่นของเรื่องอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ว่าเรื่องเล่าเรื่องนั้นจะมีรายละเอียดแตกต่างผิดเพี้ยนออกไปอย่างไรก็ตาม

สารัตถะของนิทานเช่น มีของวิเศษ การแปลงกาย การขอพร เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วสารัตถะของนิทานจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

3.1 ตัวละครในเรื่องนิทานจะต้องแปลกพิสดารกว่าตัวอื่นๆ ในเรื่องอาจเป็นเทวดา สัตว์ประหลาด แม่มด หรือคนที่มีความแปลกพิเศษออกไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นแม่เลี้ยงใจร้าย เจ้าหญิงตกลาย เป็นต้น

3.2 มีข้อสำคัญหรือสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นต้นเหตุให้เรื่องนิทานนั้นเกิดขึ้นและดำเนินไป อาจเป็นสิ่งที่ของเช่น ตะเกียงวิเศษของอาลาติน เวทมนต์คาถาเรียกเนื้อเรียกปลาได้เช่นเรื่องสังข์ทอง อาจเป็นความเชื่อถือเช่น การตั้งความปรารถนาขอพรในเรื่องท้าวแสนปม เป็นต้น

3.3 สารัตถะหนึ่งมีเหตุการณ์เดียว นิทานเรื่องหนึ่งๆ อาจประกอบด้วยเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ เท่ากับว่าในนิทานเรื่องนั้นมีหลายสารัตถะ

การแบ่งนิทานเป็นสารัตถะก็เพื่อจะจัดหมวดหมู่ จัดระเบียบของนิทานให้ชัดเจนจะได้ศึกษาง่าย

4. การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (Form) เป็นการแบ่งนิทานตามรูปแบบหรือลักษณะเรื่องของนิทาน แบ่งออกเป็น 5 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

4.1 นิทานปรัมปรา (Fairy Tales) ได้แก่นิทานมีเนื้อเรื่องซับซ้อนมีลักษณะเกินจริง เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ตัวเอกมีคุณสมบัติพิเศษหรือเป็นเจ้าหญิง เจ้าชาย ตอนจบมักจบด้วยความสุข เช่นเรื่อง นางสิบสอง ปลาบู่ทอง พิกุลทอง เป็นต้น

4.2 นิทานท้องถิ่น (Legend) เป็นนิทานขนาดสั้นกว่านิทานปรัมปรา เนื้อเรื่องแสดงความเชื่อ ความคิด ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น เนื้อเรื่องมีความชัดเจนกว่านิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่นแบ่งได้เป็น 6 ประเภท คือ

4.2.1 นิทานประเภทอธิบายเหตุ ได้แก่นิทานอธิบายธรรมชาติของสัตว์ ปราภฏการณ์ ธรรมชาติ และอธิบายที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆ เช่นเรื่องทำไมกระต่ายจึงหางสั้น ทำไมเสือจึงมีลายดำนานเกาะหนูเกาะแมว เป็นต้น

4.2.2 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อ ได้แก่ความเชื่อโชคลาง โสยศาสตร์ ผีสางนางไม้ เช่นเรื่องนางเงือก ยักษ์ เปรต ผีต่างๆ

4.2.3 นิทานเกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้ เป็นนิทานเกี่ยวกับปริศนา ลายแทงหรือสมบัติที่ฝังไว้ เช่นเรื่องปู่โสมเฝ้าทรัพย์

4.2.4 นิทานวีรบุรุษ ได้แก่นิทานที่กล่าวถึงคนมีคุณธรรม หรือมีความฉลาด เก่งกล้าสามารถส่วนใหญ่เป็นวีรบุรุษของท้องถิ่นหรือของชาติบ้านเมือง เช่นพระร่วง ท้าวแสนปม ไกรทอง เป็นต้น

4.2.5 นิทานคติสอนใจ ได้แก่ นิทานที่ให้ข้อคิดหรือคติสอนใจโดยตรง เช่นเรื่องช้างกับคนแดง หนูกัดเหล็ก เป็นต้น

4.2.6 นิทานเกี่ยวกับนักบวช เป็นนิทานเกี่ยวกับพระหรือนักบวช ที่เจริญภาวนาจนมีญาณแก่กล้า หรือมีอิทธิฤทธิ์ เช่น หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด เป็นต้น

4.3 เทพนิยาย (Myth) หมายถึงสถานที่ที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้า เทวดา นางฟ้า เจ้าป่า เจ้าเขา เช่นเรื่องเมฆalarามสูตร เป็นต้น

4.4 นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tales) เป็นนิทานที่มีตัวเอกของเรื่องเป็นสัตว์ แต่ความคิดจิตใจและการกระทำเหมือนคน และบางทีก็เป็นเรื่องที่มีคนเป็นส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย นิทานเรื่องสัตว์แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

4.4.1 นิทานสอนคติธรรม เป็นนิทานเรื่องสัตว์ที่มีเนื้อเรื่องเป็นคติสอนใจเช่นนิทานอีสป นิทานชาดก เป็นต้น

4.4.2 นิทานเล่าขำ หรือเล่าไม่รู้จบ เป็นนิทานที่มีเนื้อเรื่องและวิธีเล่าเฉพาะเป็นการเล่าซ้ำเรื่องเดิม หรือเล่าไม่รู้จบ เช่นเรื่องยายกะตา นกกระเจาบ เป็นต้น

4.5 นิทานตลกขบขัน (Jest) ได้แก่นิทานที่มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความขบขันให้แก่ผู้ฟัง เนื้อเรื่องอาจจะไร้สาระ หรือเกินจริงจนเหลือเชื่อ นิทานประเภทนี้แบ่งเป็น 2 ประเภทย่อยๆ ได้แก่

4.5.1 นิทานขบขัน เช่นเรื่องตาเถนกับยายชี พ่อตากับลูกเขยศรีธนชัย เป็นต้น

4.5.2 นิทานขบขันประเภทเหลือเชื่อ เช่นเรื่องหมาตาเดียว คนจี๋ลิ้ม เป็นต้น

วานี เพลงออ (2521 : 22-30) นักคติชนวิทยาชาวเดนมาร์ก ได้รวบรวมนิทานภาคเหนือกว่า 400 เรื่อง และได้จัดนิทานเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 10 กลุ่ม ดังนี้

1. จักรวาลและธรรมชาติ เช่นพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า
2. นิทานสุภาษิต เรื่องราวเน้นทางศีลธรรม
3. นิทานของสัตว์แก้ว
4. นิทานรักใคร่เป็นเรื่องของเจ้าชาย เจ้าหญิง ยักษ์ มือภินิหาร เวทมนตร์คาถา
5. นิทานความฉลาดและความโง่
6. นิทานผี วิญญาณ
7. นิทานกลุ่มที่มีปริศนาเป็นแก่นเรื่อง
8. นิทานทางพุทธศาสนา เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า สาวนุศิษย์
9. นิทานประวัติศาสตร์ มีลักษณะเป็นตำนานหรือเทพนิยาย อธิบายความเป็นมาของท้องถิ่น
10. กลุ่มผสม ได้แก่นิทานต่างๆ ที่ไม่สามารถจัดอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งได้อย่างเด่นชัด

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ อ่างลินดา เฉลย (2529 : 121-147) แบ่งนิทานชาวบ้านเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

1. นิทานต่างๆ ไป จุดมุ่งหมายของนิทานประเภทนี้คือมุ่งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นเบื้องต้น เป็นผลงานที่เกิดจากความคิดฝันของมนุษย์ เนื้อหาแก่นของเรื่อง และโครงสร้างแตกต่างกันไปตามชนิดและสารัตถะ กรอบของนิทานประเภทนี้จะประกอบไปด้วย คำนำ เนื้อหา สรุป มีการสร้างบรรยากาศเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเรื่องมักจบลงด้วยความสุข จากพรรณนาอย่างวิจิตรพิสดาร มักใช้สัญลักษณ์เปรียบเทียบตัวละครสำคัญ มักใช้คำพูดได้ถูกต้องเพื่อเปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร มักมีการเล่าซ้ำความบางตอน หรือมีการลำดับเหตุการณ์เหมือนๆ กันเกิดขึ้นซ้ำอีก ตัวละครสำคัญและการกระทำต่างๆ จะมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์มากกว่าเป็นตัวบุคคลธรรมดา นิทานประเภทนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1.1 นิทานซับซ้อน (Complex Tales)

1.1.1 นิทานปรัมปรา แก่นของเรื่องประเภทนี้ มักเป็นการผจญภัยที่ผิดธรรมชาติ คนธรรมดาต้องต่อสู้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ พระเอกหรือนางเอกมักจะเริ่มต้นด้วยความทุกข์ยาก และลำบากในโลกของความเป็นจริง ทันใดนั้นเองอำนาจเหนือธรรมชาตก็จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวเขาและท้าทายให้เขาออกดำเนินงาน มีผู้ช่วยเหลือประเภทสิ่งเหนือธรรมชาติ และผู้วิเศษ ตัวเอกจะถูกใส่ร้าย ถูกเนรเทศ ฯลฯ ความทนทุกข์ทรมานของเขาเป็นไปเพื่อให้เขามีคุณสมบัติที่ดีขึ้น เข้มแข็งขึ้น ตัวเอกจะเปลี่ยนฐานะยากจนมาเป็นเศรษฐี ได้แต่งงานกับพระเอกหรือนางเอก ได้รับความยุติธรรม คนเลวร้ายถูกลงโทษ คนดีจะได้รับรางวัล ตัวอย่างได้แก่เรื่องปลาบู่ทอง ชินเดอเรลลา ฯลฯ

1.1.2 นิทานทางศาสนา นิทานศาสนาในสังคมตะวันตก มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมในคริสตศาสนา ตัวละครในนิทานมักแบ่งออกเป็น 2 พวก คือมนุษย์และตัวละครที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังแบ่งตามคุณลักษณะคือดีพวกหนึ่งและเลวพวกหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้าและนักบุญต่างๆ เป็นฝ่ายดี ตรงกันข้ามกับฝ่ายชั่วคือซาตาน นิทานทางศาสนาของไทย เช่นชาดกต่างๆ ก็มีจุดมุ่งหมายในทางสั่งสอนศีลธรรม โครงสร้างของนิทานชาดกจะยึดหลักพุทธศาสนา คือห้าดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดอีกด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า นิทานทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นนิทานของชาวตะวันตกหรือชาวไทย มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อใช้สั่งสอนศีลธรรม และแนะแนวทางความประพฤติ สร้างค่านิยม เป็นเครื่องมือสำคัญในการคุมความประพฤติของชาวบ้านได้อย่างดี

1.1.3 นิทานชีวิต นิทานชีวิตบางเรื่องมีการประกอบเรื่องแบบเดียวกันนิทานปรัมปรา แต่มีความคิดฝันที่ห่างไกลจากชีวิตจริงน้อยกว่า พระเอกนางเอกเป็นคนธรรมดามากกว่าเจ้านายเชื้อพระวงศ์ นิทานที่เล่ามักจะเกิดขึ้นในโลกจริงๆ ในเวลาและสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง พระเอกจะต้อง

ออกเดินทางผจญภัย หรือถูกกลืนแก๊งค์แต่ศัตรูไม่ใช่ยักษ์หรือสัตว์ประหลาด หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เป็นมนุษย์ธรรมดาซึ่งโหดร้ายทารุณ แทนเรื่องเป็นการผจญภัย มักย้ำถึงคุณสมบัติที่ดีของมนุษย์ หรือของพระเอกนางเอก ดังนั้นเนื้อหาหรือโครงเรื่องของนิทานชีวิต จึงมักเป็นเรื่องที่ตัวเอกใช้ความสามารถ ในการแก้ปัญหาหรือให้บรรลุจุดมุ่งหมายของเขา เช่นตอบปัญหาเจ้าหญิงเพื่อจะได้แต่งงานด้วย ฯลฯ

1.2 นิทานที่มีโครงเรื่องง่ายๆ (Simple Tales) แบ่งออกเป็น

1.2.1 นิทานเรื่องสัตว์ มักเป็นเรื่องสั้นๆ ประกอบด้วยการผจญภัยของสัตว์ ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญ ตัวละครเป็นสัตว์ทั้งหมดแต่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ โครงสร้างหรือเนื้อหาสำคัญ เป็นเรื่องของสัตว์ฉลาด สัตว์โง่ ซึ่งทำอุบายหลอกหลวงสัตว์อื่น และประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว จุดมุ่งหมายของนิทานเรื่องสัตว์ เพื่อให้การศึกษาอบรมโดยการเปรียบเทียบและชี้ให้เห็นคติสอนใจ

1.2.2 นิทานตลก เน้นเรื่องที่สร้างขึ้นมาจากการใช้คำซึ่งมีความหมาย 2 แก่ แก่นของเรื่องอยู่ที่การใช้คำ หรือเกิดเหตุการณ์ผิดธรรมดาในสถานการณ์ธรรมดา จุดมุ่งหมายของการเล่าเรื่องตลกไม่เพียงทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินอย่างเดียว แต่ยังต้องการเปิดเผยให้เห็นจุดอ่อนของมนุษย์ พยายามเปลี่ยนแปลงความประพฤติของคนนิสัยไม่ดี โดยการยกตัวอย่างหรือแสดงความไม่เห็นพ้องด้วย เช่นการเยาะเย้ย ล้อเลียน เสียดสี

1.2.3 นิทานที่มีรูปการเล่าเป็นแบบจำเพาะ หรือนิทานเข้าแบบนิทานประเภทนี้เป็นเรื่องสั้นๆ และรวมเอารูปแบบการเล่นเกมที่ต่างๆ ของเด็กเข้าไว้ด้วย จุดมุ่งหมายเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินของเด็ก ผู้เล่าเรื่องไม่ต้องการการตั้งใจฟัง และไม่ต้องการให้ผู้ฟังสนใจเนื้อหา แต่หวังจะให้ผู้ฟังมีอารมณ์สนองตอบต่อวิธีการเล่นที่เขาคิดขึ้น

2. ตำนาน ตำนานมีสถานที่อ้างอิงจริง เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ มีความใกล้เคียงกับเรื่องจริง ตำนานแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

2.1 ตำนานประเภทอธิบายเหตุ ได้แก่ นิทานอธิบายกำเนิดของโลก สิ่งของและลักษณะทางธรรมชาติที่ก่อให้เกิดความประหลาดใจ ตำนานแสดงให้เห็นความฉลาดของชาวบ้านในการสังเกตและอธิบายสิ่งต่างๆ เช่น ทำไมสุนัขและแมวจึงเป็นศัตรูกัน

2.2 ตำนานทางประวัติศาสตร์ และตำนานประวัติศาสตร์อภยธรรม เป็นเรื่องราวหรือประวัติของท้องถิ่น ประวัติศาสตร์เหล่านี้ประกอบด้วยเหตุการณ์ในท้องถิ่น ซึ่งเล่าสืบต่อกันมาในครอบครัว เรื่องราวที่เป็นตำนานทางประวัติศาสตร์ที่แพร่หลายมากที่สุดได้แก่ เรื่องราวที่เกี่ยวกับชาติและวีรบุรุษในสังคม ตำนานประเภทนี้รวมเอานิทานเกี่ยวกับชื่อของสถานที่ แม่น้ำ ภูเขา ฯลฯ

2.3 ตำนานเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหรืออำนาจลึกลับต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งมีผลต่อการทำบุญ การประกอบพิธีกรรม และการบูชาธรรมชาติ ตำนานเหล่านี้จึงเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ บุคคลที่มีความรู้เหนือธรรมชาติและมีอำนาจ

2.4 ตำนานศาสนา หรือเทพนิยายเกี่ยวกับพระเจ้าและนักบุญ ได้แก่ ตำนานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา พระ นักบุญ ที่อุทิศตนเองให้แก่ศาสนา

3. เรื่องราวที่ได้จากประสบการณ์จริงๆ แบ่งได้เป็น

3.1 เรื่องราวหรือประสบการณ์ที่ได้จากการทำงาน ได้แก่ เรื่องราวเกี่ยวกับประสบการณ์ของชายและหญิง ที่ได้จากการทำงานรวมทั้งลักษณะของงาน ความสำเร็จ และล้มเหลวในการประกอบอาชีพ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานของการทำงาน เช่นระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง นิทานเกี่ยวกับอาชีพ ได้แก่ กลาสีเรือ ชาวประมง ฯลฯ

3.2 เรื่องราวที่เป็นประวัติส่วนตัว ผู้เล่านิทานที่มีความสามารถจะรวมเอาชีวิตเข้ากับประวัติชีวิตของตนเอง เช่นความรักครั้งแรก ชีวิตครอบครัว ความเศร้าโศก ความกล้าหาญ การเอาชนะนายจ้าง เป็นต้น

3.3 เรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหากินในถิ่นใหม่ คนที่ย้ายที่อยู่หรือต้องเปลี่ยนภูมิลำเนา เข้ามาอยู่ในชุมชนใหม่ซึ่งมีคนเชื้อชาติเดียวกันอาศัยอยู่ มักมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การทำงานที่เคยทำกันมาแต่เดิม และการใช้ชีวิตในท้องถิ่นเดิมของตนเอง เรื่องราวเหล่านี้จัดว่ามีความสำคัญต่อกลุ่มของเขามากกว่านิทานและตำนานเก่าแก่

วัชร รมะนันท์ (2522 : 9773-9776) แบ่งประเภทนิทานไทย ปรากฏอยู่ในสารานุกรมไทย ซึ่งแบ่ง แยกนิทานตามสมัยดังนี้

1. นิทานก่อนมีประวัติศาสตร์ ได้แก่นิทานที่มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ เรื่องราวที่กล่าวถึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ไม่ทราบผู้แต่งเดิม เช่น นิทานเรื่องขอมดำดิน
2. นิทานประเภทชาดกในนิบาตชาดก นิทานเหล่านี้มีประมาณ 500 เรื่อง สันนิษฐานว่าเข้ามาในไทยพร้อมกับพระพุทธศาสนา คือในสมัยสุโขทัย นิทานเหล่านี้บางเรื่องเป็นนิทานเก่าแก่มีมาก่อนสมัยพุทธกาล บางเรื่องก็มีเค้าพ้องกับนิทานอีสป จัดว่าเป็นนิทานประเภทสั่งสอนศีลธรรมความประพฤติ เช่น นิทานในทศชาติ เป็นต้น
3. นิทานประเภทคำสอน ได้แก่นิทานเก่าแก่ของอินเดียบ้าง ของกรีกบ้างนิทานเหล่านี้แทรกคำสอนในการดำเนินชีวิต เช่น นิทานต่างๆ ในทิโตนเทศ
4. นิทานชาดกนอกนิบาต นิทานประเภทนี้ได้แก่ปัญญาชาดก สันนิษฐานว่าเป็นนิทานพื้นเมืองประเทศต่างๆ เช่น ทิเบต ศรีลังกา ชาว ฯลฯ แล้วนำมาแต่งให้คล้ายคลึงกับเรื่องชาดกในนิบาตชาดก มีลักษณะแอบอ้างว่าเป็นพุทธวจนะ มีการกลับชาติมาเกิด เป็นต้น นิทานเหล่านี้เข้ามาในประเทศไทยราวๆ สมัยอยุธยา ที่แต่งเป็นวรรณคดีก็มี และใช้เล่นละครก็มี เช่นเรื่องสมุทรโฆษ สังข์ทอง สุรณ เป็นต้น

5. นิทานพื้นเมือง ได้แก่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับตำนานสถานที่ตามเมืองต่างๆ บอกถึงสาเหตุที่ได้ชื่อ นั้นๆ เพราะเหตุใด เช่น เรื่องตาม่องล่าย ซึ่งกลายมาเป็นชื่อของภูเขาลูกหนึ่งในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และตำนานวัดพระเจ้าพระนางเชิง (พนัญเชิง) อยุธยา เป็นต้น

6. นิทานประเภทจักรๆ วงศ์ๆ ได้แก่นิทานที่ผู้แต่งสร้างโครงเรื่องขึ้นเองลักษณะของเรื่องเป็น ไปในแบบพรรณนาถึงชีวิตของเจ้าชายองค์หนึ่ง เริ่มตั้งแต่ออกไปแสวงหาวิชากับอาจารย์ เมื่อสำเร็จ แล้วก็มีการผจญภัย แล้วพบคู่ครอง ในที่สุดได้ครอบครองราชสมบัติมีความสุข นิทานพวกนี้เ้าอย่าง เรื่องชาดก บางทีก็เป็นเรื่องหึงหวง การอิจฉาริษยา ใส่ร้ายป้ายสี แต่ในตอนจบก็มักจะจบลงด้วยดีเสมอ คือธรรมะชนะอธรรม

7. นิทานสุภาษิต นิทานพวกนี้แทรกอยู่กับสุภาษิต มักเป็นเรื่องที่รู้ๆ กันอยู่แล้ว นักปราชญ์ได้ ยกมาอย่างย่อๆ เช่น โคลงโลกนิติ มีโคลงที่กล่าวถึงเรื่องราวในนิทานเรื่องหมูปาลกกับราชสีห์ ซึ่งมีชื่อว่า สุกรชาดก นิทานเรื่องนกแขกเต้ากับโจร

8. นิทานขอพระเกียรติ เป็นนิทานที่ใช้แต่งร่วมกับพฤติกรรมของพระเจ้าแผ่นดินที่กวีต้องการ จะยกย่อง เช่น นิทานเวตาล เป็นนิทานที่แสดงให้เห็นปัญญาของพระเจ้าวิกรมมัททัย จึงมีลักษณะเป็น นิทานปริศนา นิทานแบบนี้ของไทยแท้ๆ ไม่มี

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2529 : 60-72) ได้อภิปรายถึงประเภทของนิทานพื้นบ้านไว้ว่าใน หนังสือ "The Folk Tale" ได้พูดถึงรูปแบบนิทานของ สติธ ธิมปีสัน ว่า กล่าวถึงนิทานพื้นบ้าน ประเภท ที่มีเล่าต่างๆ ไป มีนิทานอธิบายเหตุ เทวปกรณัม นิทานสัตว์ และมุขตลก แต่ในขณะที่เดียวกันใน ตอนอื่นของหนังสือเล่มนี้ สติธ ธิมปีสัน ได้กล่าวถึงนิทานอีก 3 ประเภท คือ นิทานศาสนา นิทานเรื่อง ผี และนิทานเข้าแบบ และประคอง นิมมานเหมินท์ ได้รวมประเภทของนิทานทุกรูป แบบเข้าด้วยกัน จึงจำแนกประเภทของนิทานพื้นบ้านไว้ 11 ประเภท พร้อมทั้งกล่าวถึงลักษณะและ ตัวอย่างของนิทาน โดยละเอียดดังนี้

1. นิทานมหัศจรรย์ นิทานมหัศจรรย์แต่เดิมเรียกว่า เทพนิยาย แปลมาจาก แฟรี่ เทล (Fairy Tale) นิทานประเภทนี้ทุกเรื่องมีเรื่องราวของความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ จนกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะ สำคัญของนิทานประเภทนี้ และคิดว่านิทานมหัศจรรย์นี้ ตรงกับคำภาษาเยอรมันว่า มาร์เชน (marchen)

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะของนิทานแบบ Marchen ของยุโรปมีลักษณะดังนี้คือ

1. ไม่มีการแบ่งสถานที่และเวลาชัดเจน
2. มักเกี่ยวกับราชสำนัก เช่น เจ้าหญิง พระราชา ปราสาทราชวัง มหาเด็ลล์ ราชินี
3. นางเอกมักเป็นลูกคนสุดท้าย
4. นิทานเกี่ยวกับเวทมนตร์ การแปลงร่าง

5. มีการสัญญา ให้รางวัลเมื่อการปฏิบัติภารกิจเสร็จสิ้น ภารกิจนั้นอาจเป็นการทำงานหรือเฉลยปริศนา
6. มีแม่แมด ยักษ์หรือมังกร แม่แมดมักเป็นผู้สาปเจ้าชาย
7. ประกอบด้วยสิ่งต่างๆ จำนวน 3 เช่น เจ้าหญิงเป็นลูกคนสุดท้ายใน บรรดาพี่น้อง 3 คน
8. อาจมีเพลงหรือ บทประพันธ์สั้นๆ หรือถ้อยคำที่ไม่มีความหมาย แต่มีลักษณะเป็นคาถาหรือคำปริศนา
9. มีตัวละครที่เป็นฝ่ายชนะ ตัวอย่างของนิทานประเภทนี้ได้แก่ สโนไวท์ ซินเดอเรลลา แชนแซนกับเกรเทล นิทานประเภทนี้ทุกเรื่องจะมีเรื่องราวของความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ เรื่องสโนไวท์ ความมหัศจรรย์เกิดจากกระจกวิเศษพูดได้ การปรุงยาพิษของแม่แมด และการคืนชีพของสโนไวท์ เมื่อแอบเปิ้ลหลุดจากปาก เรื่องซินเดอเรลลามีความมหัศจรรย์ซึ่งเกิดจากอำนาจของนางฟ้า ส่วนเรื่องแชนแซลกับเกรเทล มีความมหัศจรรย์ของคำสาปและการฟื้นคำสาปของแม่แมด นอกจากนี้ก็ยังมีนิทานเรื่องอื่นๆ ที่เป็นที่ยุติได้แก่ เรื่องเจ้าชายกับเจ้าหญิงนิทรา เรื่องโสภาคกับสัตว์ป่า เรื่องเงือกน้อย เรื่องนกทองคำ เรื่องทอมเด็กหัวแม่มือ (Tom Thumb) เป็นต้น

2. นิทานชีวิต นิทานชีวิตในภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า โนวেলা (Novella) เป็นนิทานที่มีหลายอนุภาคแนวคิดของเรื่องอยู่ในโลกของความเป็นจริง มีการบ่งสถานที่และตัวละครชัดเจน อาจมีเรื่องของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ หรือความมหัศจรรย์ แต่ก็มีความจริงที่น่าเชื่อถือมากกว่านิทานมหัศจรรย์ตัวอย่างเช่น นิทานในหนังสือชื่อ เดคาเมรอน ของบอคาจโจ นิทานหลายเรื่องในอาหรับราตรีเช่น ซินแบดผู้เดินเรือ (Sinbad the Sailor) ของเสฐียรโกเศศ และนาเคประทีป ได้ยกตัวอย่างนิทานชีวิตของไทย เช่นเรื่องไกรทอง และเรื่องขุนช้างขุนแผน ทั้งสองเรื่องบ่งสถานที่และตัวละครชัดเจน ประคอง นิมมานเหมินท์ เสนอความคิดว่า เรื่อง พระลอก็น่าจะจัดเข้าลักษณะนิทานประเภทนี้เช่นกัน

เรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่ปรากฏในนิทานเหล่านี้ก็เป็นความเชื่อพื้นบ้านของไทยซึ่งเคยเชื่อว่าเป็นจริงได้ และจนถึงปัจจุบันนี้กระแสดความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ก็ยังมีหลงเหลืออยู่ในสังคมไทย

นิทานประเภทนี้มีขนาดเรื่องไม่แน่นอน บางเรื่องก็สั้น บางเรื่องก็ยาว บางเรื่องอาจมีอนุภาคที่สำคัญเพียงอนุภาคเดียว มักเป็นเรื่องแปลกพิสดาร ซึ่งเชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริง ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ตัวละครและสถานที่ที่บ่งไว้ชัดเจน อาจเป็นเรื่องของบุคคลในประวัติศาสตร์หรือคนสำคัญของเมือง ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ เทวดา สัตว์ หรือผีนางไม้ นิทานประจำถิ่นของไทยเช่น เรื่องพระยาทรงพระยาพาน พระร่วง เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ท้าวปาจิตกับนางอรพิน และเรื่องตามม่องล่า เป็นต้น

นิทานท้องถิ่นจะอธิบายถึงความเป็นมาของสิ่งที่อยู่ในท้องถิ่น อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือก่อสร้างขึ้นมา เช่นเรื่องพระยาทรงพระยาพาน อธิบายให้ทราบถึงความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์ ในจังหวัดนครปฐม เป็นต้น

3. นิทานอธิบายเหตุ นิทานอธิบายเหตุ ภาษาอังกฤษใช้ว่า เอ็กพลานาทอรี เทล (Explanatory Tale) หรือ อีทิโอโลจิคอล เทล (Etiological Tale) เป็นเรื่องทีอธิบายถึงกำเนิดหรือความเป็นมาของสิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ อาจอธิบายถึงกำเนิดของสัตว์บางชนิด สาเหตุที่สัตว์บางชนิดมีรูปร่างลักษณะต่างๆ กำเนิดของพืช ดวงดาว มนุษยชาติ หรือสถาบัน

เรื่องประเภทนี้มักจะสั้นและเล่าอย่างตรงไปตรงมา เพื่อตอบคำถามว่า ทำไมสิ่งนั้นจึงเป็นอย่างนี้ เช่นอธิบายว่าทำไมจระเข้จึงไม่มีลิ้น ทำไมนกบางชนิดจึงพูดได้ กำเนิดของดาวลูกไก่ กำเนิดของจันทรภราส เป็นต้น

4. เทวปกรณัม เทวปกรณัม หรือ เทพปกรณัม ภาษาอังกฤษใช้คำว่า มيث (Myth) เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาล โครงสร้างและระบบของจักรวาล มนุษย์ สัตว์ ปราศุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลม ฝน กลางวันกลางคืน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ลำดับชั้นและบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ตลอดจนพิธีกรรม การประพฤติปฏิบัติต่างๆ ว่าเกิดขึ้นเมื่อไร เพราะเหตุใด เซอร์ จีแอลกอมม์ (กึ่งแก้ว อัศตากร 2520 : 91 - 95) อธิบายว่า เทวปกรณัม เป็นการอธิบายถึงสสารต่างๆ ด้วยศาสตร์ก่อนยุควิทยาศาสตร์ เรื่องราวเหล่านี้ อธิบายถึงความเชื่อทางศาสนา จึงมีเรื่องของเทพ หรือบุคคลประเภทกึ่งคนกึ่งเทพด้วย ในนิทานไทย เช่น เรื่อง ปู่สังกะสา ข้าสังกะสีในภาคเหนือ และปู่สังกะสาอย่าสังกะสีในภาคอีสาน ในนิทานเรื่องปู่แดนย่าแดน เป็นต้น

เทวปกรณัมของหลายชาตินักเล่าเรื่องนำท่วมโลกเพื่อสร้างโลก และมีการสร้างสรรพสิ่งขึ้นมาใหม่ เทวปกรณัมในล้านนามีหลายเรื่องที่กล่าวถึงไฟไหม้ล้างโลก และมีผู้มาสร้างสรรพสิ่งขึ้นมาใหม่

5. นิทานสัตว์ นิทานสัตว์ภาษาอังกฤษใช้คำว่า แอนนิมอล (Animal Tale) เป็นเรื่องที่สัตว์เป็นตัวเอก นิทานสัตว์โดยทั่วไป มักแสดงให้เห็นความฉลาดของสัตว์ชนิดหนึ่ง และ ความโง่เขลาของสัตว์อีกชนิดหนึ่ง สัตว์ที่เป็นตัวเอกมีลักษณะเป็นตัวโกง (Trickster) เที้ยวลั่นแก้งเอาเปรียบคนหรือสัตว์อื่นๆ ซึ่งบางทีก็ได้รับความเดือดร้อนตอบแทนเอาเหมือนกัน เรื่องเหล่านี้บางเรื่องมีหลายอนุภาคหลายตอน ความน่าสนใจของเรื่องอยู่ที่ความขบขันจากการหลอกลวง หรือการตกอยู่ในสถานการณ์ลำบากที่ไม่น่าเป็นไปได้ของสัตว์ อันเนื่องมาจากความโง่เขลาของมัน

นิทานสัตว์ถ้าเล่าโดยเจตนาจะสอนจริยธรรม หรือคติธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจัดว่าเป็นนิทานคติ (Fable) นิทานคติที่มีผู้รวบรวมไว้ และเป็นที่รู้จักกันดีได้แก่ นิทานอีสปและปัญญาตนตระ

6. มุขตลก มุขตลก ในภาษาอังกฤษใช้หลายคำ ได้แก่ เจสต์ (Jest), ฮิวเมอร์วีส (Humourous anecdote), เมอร์รี่เทล (Merry tale) มักมีขนาดสั้น โครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีเพียงอนุภาคเดียวตัวละครอาจ

เป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ได้ จุดสำคัญของเรื่องอยู่ที่ความไม่น่าเป็นไปได้ สติช ธอมป์สัน ได้ประมวลแนวคิดต่างๆ ที่ปรากฏในมุขตลกว่ามี 16 ประการคือ

1. ความฉลาด เป็นแนวคิดที่นิยมมาก จุดน่าสนใจอยู่ที่อุบายเพื่อเอาตัวรอด หรือเอาชนะด้วยปัญญา นิทานประเภทนี้บางทีก็มีหลายตอน ของไทยเช่น เรื่องศรีธนชชัย เป็นต้น
2. ความโง่เขลา มีหลายแบบ เช่น ความเขลาเข้าใจผิดว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง อาทิเช่น คนเลี้ยงวัวจุดวัวให้ป็นขึ้น ไปกินหญ้าบนหลังคา
3. การชนะการแข่งกันด้วยกลลวง เช่น เรื่องของกระต่ายกับเต่า ซึ่งรู้จักกันแพร่หลาย มีหลายสำนวน เช่น การแข่งกันกับบีบหินให้มันน้ำไหลออกมา คนก็แอบบีบชมภูแทน
4. การต่อรองแบบกลลวง มักเป็นการเล่นคำ เช่น ศรีธนชชัย บอกว่าบ้านทำด้วยทองแต่ที่จริงเป็นไม้ทองเหลือง
5. ขโมยและการหลอกต้ม เช่น เรื่องที่เล่าถึงขโมยคนหนึ่งขโมยม้าไปแล้วมาหลอกเจ้าของม้าว่า ม้ากลายเป็นคนคือตัวเขาเอง
6. การหนีโดยใช้กลลวง เช่น ศรีธนชชัยถูกจับขังแล้วร้องว่าไม่เป็น ไม่เป็น มีคนอาสาอยู่ในกรงแทน เพราะเข้าใจว่าจะได้เป็นกษัตริย์
7. การต่อลวงและคิดประเวณี เช่น เรื่องหนึ่งชายหนุ่มปลอมตัวเป็นแกะสีทองและแอบอยู่ในห้องเจ้าหญิง อีกเรื่องหนึ่งเล่าถึงสามภรรยาจะข้ามน้ำชายหนุ่มคนหนึ่งอาสาพาภรรยาข้ามก่อนแล้วพาไปอยู่ด้วยเสีย การคิดประเวณีเป็นแนวคิดที่ปรากฏบ่อยในมุขตลกแม้กระทั่งมุขตลกเกี่ยวกับนักบวช
8. กลลวงที่หาบุญ เช่น เรื่องของยักษ์ถูกหลอกให้กินอาหารร้อนๆ แล้วก็ตายหรือยักษ์ถูกหลอกว่าเป็นบุหรี่ยี่
9. กลลวงโดยวิธีแข่งขัน มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับยักษ์หรือสัตว์ใหญ่ถูกขู่ โดยวิธีเบ่งทับ เช่น ช้างกลัวกระต่าย แพะแม่ลูกอ่อนขู่เสือ คนขู่ยักษ์ เป็นต้น
10. การปลอมแปลง เช่นเรื่องคนแก่งไปยังหลังต้นไม้อ้อหรือรูปปั้นแล้วหลอกว่าเป็นเทพเจ้าหรือผีที่คนกำลังบูชาอยู่ หรือภรรยาปลอมเป็นผีบอกว่า สามีย่าปลอ่ยให้ภรรยาทำงานหนัก หรืออีกเรื่องหนึ่งเล่าว่า สามีปลอมเป็นเทพเจ้าบอกภรรยาให้เลี้ยงดูสามีให้ดี
11. การกล่าวหาที่ผิด เช่น เรื่องเด็กวัดกินไก่พระ และบอกแขกที่พระเชิญมาว่าให้รับหนีไปเพราะจะถูกตัดหู และบอกพระว่าแขกที่มาขโมยไก่ไป พระไล่แขกและแขกก็วิ่งหนีสุดชีวิต
12. ภรรยาที่เลว เช่นเรื่องของภรรยาที่กล่าวสามีตายก็จะแต่งงานใหม่ ที่แท้สามีหลอก
13. ความเกียจคร้าน เช่น เรื่องเด็กคนหนึ่งขี้เกียจถึงขนาดขี้เกียจกินข้าวสามมื้อ

7. นิทานศาสนา นิทานศาสนา (Religious Tale) เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาแต่ไม่ใช่ประเภทเทพวปกรณ์ เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเยซู และนักบุญต่างๆ ในคริสต์ศาสนาซึ่งไม่ปรากฏในพระคัมภีร์

เช่น เรื่องพระเชษฐและนักบุญปีเตอร์ให้พระชวาษาจกจนคนหนึ่ง ซึ่งให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง ในหนังสือแบบเรื่องนิทานพื้นบ้าน (The Types of the Folk Tale) มีนิทานหลายเรื่องซึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าปลอมตัวเป็นขอทานไปทดสอบความมีน้ำใจของคน

8. นิทานเรื่องผี นิทานเรื่องผีแทบทุกสังคมมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีต่างๆ นานา ผีบางประเภทไม่ปรากฏชัดว่ามาจากไหน เกิดขึ้นอย่างไร เช่นผีม้าบ้อง และผีปกกะโหล่งของไทย ภาคเหนือ แต่ผีบางประเภทเป็นวิญญาณของคนที่ยายแล้ว กลับมาหลอกหลอนคนที่มียังมีชีวิตอยู่ ด้วยรูปร่างและวิธีการต่างๆ

9. นิทานเข้าแบบ นิทานเข้าแบบหรือ (Formular Tale) หมายถึงนิทานที่มีแบบสร้าง (Pattern) พิเศษ นิทานประเภทนี้โครงเรื่องมีความสำคัญเป็นรองของแบบสร้าง การเล่าก็เล่าเพื่อความสนุกสนาน บางเรื่องอาจใช้การเล่นกม มีหลายแบบ เช่นนิทานลูกโซ่ นิทานหลอกผู้ฟัง นิทานไม่จบเรื่อง และนิทานไม่รู้จบ

9.1 นิทานลูกโซ่ มีหลายแบบ บางแบบเกี่ยวกับการนับเนื้อหาไม่มีอะไรมากนัก เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นซ้ำซากหลายครั้ง หรือ เกี่ยวกับหลายสิ่งที่มีการแจกแจงเรียงลำดับตามจำนวนเลข หรือวันเดือนปีเกิด เช่น นิทาน เรื่องโซโลมอน กรันดี ที่เล่าเรื่องชายคนหนึ่ง ชื่อ โซโลมอน กรันดี ผู้ซึ่งเหตุการณ์สำคัญในชีวิตเกิดขึ้นในวันทั้งเจ็ดของสัปดาห์เรียงลำดับตั้งแต่ เกิดวันจันทร์ ไปโรงเรียนวันอังคาร ทำงานวันพุธ แต่งงานวันพฤหัสบดี ป่วยวันศุกร์ ตายวันเสาร์ และฝังศพวันอาทิตย์

9.2 นิทานหลอกผู้ฟัง (Catch Tale) เป็นนิทานที่ผู้เล่า เล่าเพื่อจะได้ หลอกให้ผู้ฟังเป็นตัวตลก เนื้อหาของเรื่องมีไม่มากนัก ผู้เล่ามักใช้วิธี ให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการเล่าด้วย เช่นให้ตอบคำถามโดยที่ผู้ฟังก็คิดว่า น่าจะเป็นคำตอบที่ถูกต้อง แต่ผู้เล่าจะตอบว่าไม่ถูก แล้วเฉลยคำตอบที่นำขึ้น หรือฟังดูขาดเหตุผล เช่นเล่าว่า ชายคนหนึ่งสูบบุหรี่ในรถไฟ ชีการ์ของเขาตกออกไปนอกรถไฟ สุนัขตัวหนึ่งตามไปอย่างว่องไว พอรถไฟแล่นไปถึงอีกสถานีหนึ่ง สุนัขตัวนั้นก็นั่งรออยู่ ถามว่ามีอะไรอยู่ในปากของสุนัขผู้ฟังบางคนอาจตอบว่า ชีการ์ ซึ่งไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้องคำตอบที่ผู้เล่าเฉลยคือ คำตอบของมัน

9.3 นิทานไม่จบเรื่อง (Unfinished Tale) เป็นนิทานที่ผู้เล่า เล่าเพื่อหยอกเย้าให้เกิดความสนุก หรือเพราะรำคาญที่เข้าใจให้เล่าบ่อยๆ ผู้เล่าจะเริ่มเรื่องอย่างสนใจแล้วก็จะหาทางหยุดเล่าอย่างกะทันหัน ให้เป็นว่าเรื่องจบแล้ว หิ้งๆ ที่ไม่น่าจะจบเช่น เรื่องหนึ่งเล่าว่า มีพระราชองค์หนึ่งทรงยกภูเขาใหญ่ลูกหนึ่งให้โอรสสามองค์ของพระองค์ ลูกทั้งสามพากันขุดลงไปใต้ภูเขานั้นเมื่อขุดลงไปๆ ก็พบหีบใหญ่ใบหนึ่งและกระดาษเล็กๆ นำรักตัวหนึ่ง แล้วผู้เล่าก็หาทางหยุดเล่าว่า แหม น่าเสียดายนะ นี่ถ้าหากกระดาษยาวอีกหน่อยละก็เรื่องที่น่ารักยิ่งกว่านี้เป็นแน่

9.4 นิทานไม่รู้จบ (Endless Tale) นิทานประเภทนี้เนื้อหาไม่มีอะไรมากนัก มักเกี่ยวกับการนับ ผู้เล่าสามารถจะเล่าไปได้นานเท่าที่ผู้ฟังต้องการ โดยเรื่องไม่มีวันจบปกติผู้ฟังมักจะรำคาญจนต้องบอกให้หยุดเล่า เช่นเล่าว่าครั้งหนึ่งมดตัวหนึ่งไปพบกองข้าวสารมันดีใจเป็นอันมาก รีบคาบ

ข่าวสารกลับไปที่บ้านมีดหนึ่ง วันรุ่งขึ้นก็มาคาบ ไปอีกมีดหนึ่ง วันที่สามก็มาคาบ ไปอีกมีดหนึ่ง วันที่สี่ก็มาคาบ ไปอีกมีดหนึ่ง เล่าเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนผู้ฟังทนฟังไม่ไหวต้องขอให้หยุดเล่า

เกี่ยวกับการศึกษานิทานชาวบ้าน มีผู้สนใจศึกษาในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

กิ่งแก้ว อัดถากร ได้รวบรวมและศึกษาวรรณกรรมจากหมู่บ้านใน ตำบลนาป่าอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี วรรณกรรมที่รวบรวมได้มี 5 ประเภท คือ นิทาน นิยาย ประวัติ แล่ และมหากาพย์ ในเอกสารฉบับนี้ได้ให้ความรู้พื้นฐานในทางคติชนวิทยาอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านหลักเกณฑ์ การเลือก ข้อมูล วิธีการดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภท นิทาน แสดงให้เห็นว่านิทานชาวบ้านมีบทบาทหน้าที่ต่อชาวบ้านในด้านการให้ความบันเทิง เป็นเครื่องอบรมสั่งสอนทางด้านจิตใจ ให้ชาวบ้านสามารถมองเห็นความสุขความทุกข์ในชีวิต (กิ่งแก้ว อัดถากร 2514 : 444 หน้า)

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้รวบรวมคติชาวบ้านจากท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศไทย ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้านว่า เป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในชีวิตและวัฒนธรรมได้ดีขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระวัติศาสตร์ โบราณคดีและวรรณคดีอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการแบ่งประเภทนิทานตามรูปแบบ (Form) ของเรื่องได้ 5 ประเภทคือ

1. เทพนิยาย (Fairy tale)
2. นิทานท้องถิ่น (legend)
 - 2.1 นิทานประเภทอริบาย
 - 2.2 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ
 - 2.3 นิทานที่เกี่ยวกับที่ฝังสมบัติ
 - 2.4 นิทานวีรบุรุษ
 - 2.5 นิทานคติสอนใจ
 - 2.6 นิทานเกี่ยวกับนักบวชต่างๆ
3. คำานาน (Myth)
4. นิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale)
 - 4.1 ประเภทสอนคติธรรม (Fable)
 - 4.2 ประเภทเล่าซ้ำ หรือเล่าไม่รู้จบ (Comutative tale)
5. นิทานตลกขบขัน (Jest) (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2518 : 273 หน้า)

จารุณี กองพลพรหม ได้รวบรวมคติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่า ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เพื่อพิจารณาศึกษาคุณค่าของคติชาวบ้านที่รวบรวมได้ ข้อมูลประกอบด้วย เพลงกล่อมเด็ก เพลงหยอกเด็ก ผญา ขะลำ และนิทาน ผู้วิจัยได้แบ่งนิทานออกตามรูปแบบ ประกอบด้วย นิทานเรื่องสัตว์ นิทานคติ นิทานมุขตลก และนิทานทรงเครื่อง นอกจากนี้ยังได้ศึกษาวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของเนื้อเรื่อง ถ้อยคำสำนวนที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าทั้งในด้านศีลธรรม การดำเนินชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณี ผลการวิจัยพบว่า คติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่ามีคุณค่าด้านปรัชญา สุนทรียะ และจริยศาสตร์ อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นจินตนาการ ชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม ตลอดจนมาตรฐานสังคมของชาวหมู่บ้านเมืองเก่า (จารุณี กองพลพรหม 2516 : 247 หน้า)

ชำนาญ รอดเหตุภัย ได้ศึกษาวรรณกรรมไทยลือ จากตำบลห้วยม อำเภอเชียงคำ จังหวัด เชียงราย ผู้ศึกษาได้แบ่งนิทานที่รวบรวมได้ออกเป็น 6 ประเภท คือ นิทานคติ นิทานทรงเครื่อง นิทานปริศนา นิยาย นิทานเรื่องผี และนิทานมุขตลก ผลการศึกษาพบว่า นิทานที่รวบรวมได้แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยลือหลายด้าน เช่น ลักษณะของภาษา ชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ และการนับถือศาสนา เป็นต้น

ประจักษ์ สายแสง ได้ศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมจากตำบลศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย ข้อมูลที่ได้ประกอบด้วย นิทาน นิยาย ประวัติน่าเหลือ และเพลง จากการวิเคราะห์วรรณกรรมพบว่า ชาวบ้านตำบลศิริมาศได้ให้ความสำคัญเป็นอันมากแก่จริยธรรมอันเป็นพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา การเล่าเรื่องให้ขบขันและสนุกสนาน โดยเฉพาะในมุขตลกนั้น ใช้วิธีการบิดเบือนเรื่องจากความเป็นจริง บางครั้งใช้ถ้อยคำหยาบโลน แต่ถึงอย่างไรเรื่องเหล่านี้ก็มีคติแฝงอยู่ (ประจักษ์ สายแสง 2516 : 273 หน้า)

ปรีชา อุตระกุล ได้ศึกษาวรรณกรรมพื้นเมืองในตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัด นครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า นิทานที่รวบรวมได้แสดงให้เห็นลักษณะของครอบครัวของชาว รังกาใหญ่ ว่าพ่อแม่จะให้เสรีภาพแก่ลูกในการเลือกคู่ครอง เน้นความขยันของฝ่ายชายมากกว่าฐานะที่ ร่ำรวย และเมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความ เชื่อที่ว่า ชาวรังกาใหญ่เชื่อในเรื่องกรรม การทำบุญ และการทำบาป มากกว่าเรื่องของนิพพาน ทางด้าน ประเพณี มีประเพณีโกนจุก บวชพระ งานศพ ลงแขก ปิดทองพระ แห่บั้งไฟ ทางด้านค่านิยมแสดงให้เห็นว่าชาวรังกาใหญ่ยังคงยึดมั่นในความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความอดกลั้น และยกย่องผู้ที่มีความกตัญญู (ปรีชา อุตระกุล 2521 : 270 หน้า)

วิภา กงกะนันทน์ ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านของกะเหรี่ยงจอมบึงกับเขมรราชบุรี ทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ รวบรวมนิทานกะเหรี่ยงได้ 11 เรื่อง แบ่งประเภทตามครรรชนีแบบเรื่องของ Aarne Thompson ได้ 2 ประเภท คือนิทานชาวบ้านธรรมดา มี 8 เรื่องนิทานตลกมี 3 เรื่อง สำหรับนิทานเขมร รวบรวมได้ 194 เรื่อง แบ่งประเภทตามครรรชนีแบบเรื่องของ Aarne Thompson ได้ 3 ประเภทคือ นิทานชาวบ้านธรรมดา 62 เรื่อง นิทานเรื่องสัตว์ มี 30 เรื่อง นิทานโบราณคดีมี 97 เรื่อง นิทานนอลแบบมี 5 เรื่อง นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านกะเหรี่ยงจอมบึงกับเขมรราชบุรีทางด้านภาษา และสำนวนโวหาร พบว่า การใช้คำในนิทานกะเหรี่ยงและเขมรที่เป็นลายลักษณ์จะมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือมีตัวละครที่ต่างไปจากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ทางด้านสำนวนโวหารมีการใช้โวหารอุปมา อุปลักษณ์ และปฏิพจน์รูป และยังได้ศึกษาบทบาทของกฤตยากรที่เป็นวัตถุ ปรากฏการณ์หรืออำนาจแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติ พบว่านิทานกะเหรี่ยงและนิทานเขมรแสดงให้เห็นเหมือนกันว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายสามารถสร้างจินตนาการขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการต่างๆ ที่ไม่สามารถตอบสนองด้วยวิถีปกติในชีวิตประจำวันได้ และในการสร้างจินตนาการนั้นเจ้าของนิทานมิได้ลืมที่จะเตือนผู้ฟังให้ตระหนักถึงขอบเขตของอำนาจด้วย (วิภา กงกะนันทน์ 2527 : 419 หน้า)

รัตนาภรณ์ อัครธรรมรัตน์ ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านชาวเขาเผ่าม้ง บ้านบวกจัน และบ้านบวกเดย ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นมุขปาฐะ รวบรวมนิทานได้ 49 เรื่อง แบ่งประเภทได้ 7 ประเภท ได้แก่ เทพนิยาย 9 เรื่อง นิทานชีวิต 8 เรื่อง นิทาน วีรบุรุษ 11 เรื่อง นิทานประจำถิ่น 2 เรื่อง ตำนาน 4 เรื่อง นิทานอธิบายเหตุ 10 เรื่องและนิทานมุขตลก 7 เรื่อง นอกจากนี้ยังได้ศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขาเผ่าม้ง พบว่าลักษณะครอบครัวของชาวเขาเผ่าม้ง มีทั้งครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย และครอบครัว 2 ครอบครัว หนุ่มสาวมีสิทธิเลือกคู่ครองของตนเอง ชาวม้งนิยมมีลูกชายมากกว่าลูกสาว ทางด้านการปกครองของชาวเขาเผ่าม้งไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน แต่อยู่ภายใต้ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ และชาวม้งให้ความสำคัญทางการศึกษาน้อยมาก นอกจากนี้ยังศึกษาโลกทัศน์ของชาวเขาเผ่าม้งที่ปรากฏในนิทานพบว่า ชาวม้งเชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งบันดาลให้เกิดดวงดาว และมนุษย์พร้อมทั้งสามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นมาได้ ชาวม้งมักเป็นกลุ่มคนที่มีความอาฆาตพยาบาทคิดแก้แค้นอยู่เสมอ ไม่ค่อยมีความซื่อสัตย์ แต่มีความกตัญญูและเชื่อในระบบอาวุโส

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับชาวไทยของ แสวง มาละแชน ได้ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน พอสรุปได้ดังนี้

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยยองในลำพูน

ในปี พ.ศ.1835 เมื่อพญามังรายยึดเมืองลำพูนได้แล้ว เมืองลำพูนก็ถูกลดความสำคัญลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พญามังรายปกครองเมืองลำพูนได้ 2 ปี ก็มอบหมายให้อ้ายฟ้าขุนนางปกครอง และหลังจากที่ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1839 ก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์ได้แต่งตั้งผู้ใดไปเป็นเจ้าเมืองลำพูนอีก

ในปี พ.ศ.2101 ขณะที่ราชวงศ์มังรายกำลังเสื่อมอำนาจลง ซึ่งเป็นผลมาจากความแตกแยกในอาณาจักร พวกขุนนางแย่งชิงอำนาจกัน พม่าจึงเข้ามามีอำนาจในเชียงใหม่ เมืองลำพูนยิ่งถูกลดความสำคัญลง เพราะพม่าให้ความสนใจเมืองเชียงใหม่ เชียงแสน แพร่ น่านมากกว่า และพม่าไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดเพื่อปกครองลำพูน ทั้งนี้เพราะลำพูนเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ และมีผู้นำท้องถิ่นดูแลอยู่แล้ว

ในขณะที่พม่ามีอิทธิพลบริเวณที่ราบเชียงใหม่ลำพูนนั้นอาจเป็นไปได้ว่า พม่าไม่ได้มีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากลำพูนไม่มีเจ้าเมืองปกครอง ผู้นำท้องถิ่นจึงฉวยโอกาสก่อความไม่สงบ และสับสนผู้คนก่อความไม่สงบกับพม่าหลายครั้ง

เมืองลำพูนในระยะที่พม่ามีอำนาจจึงมีสภาพสับสนวุ่นวาย ไม่ปกติสุขผู้คนถูกผู้นำท้องถิ่นชักชวนเกณฑ์เข้าเป็นพวก เกิดการสู้รบกัน บางส่วนหลบหนีไปอยู่ที่ปลอดภัยกว่า ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า ในปี พ.ศ. 2306 พม่ากวาดต้อนผู้คนจากเชียงใหม่ ลำพูนไปอังวะสภาพดังกล่าวมานี้ ทำให้ผู้คนในแถบเมืองลำพูนมีจำนวนเบาบางลง (แสง มาระแชน 2538 : 5)

ในปี พ.ศ. 2317 พญาเจ้าบ้าน พญาภาววิละ สามารถลดอิทธิพลของพม่าในบริเวณ เชียงใหม่ ลำพูน ในปี พ.ศ. 2339 พระยาภาววิละพาไพร่พลจำนวนมากออกจากป่าซาง มาตั้งที่เมืองเชียงใหม่ ผู้คนแถบลำพูนและป่าซาง จึงมีไม่มากนัก เพราะผู้คนส่วนใหญ่เลือกไปอยู่กับผู้นำเชียงใหม่ เพราะปลอดภัยจากพม่า

ในปี พ.ศ. 2348 พระยาภาววิละ เห็นความจำเป็นต้องฟื้นฟูเมืองลำพูนขึ้นมาใหม่แต่กำลังคนในเมืองลำพูนสูญเสียชีวิตไปในครั้งที่พระยาภาววิละอพยพผู้คนไปเชียงใหม่ และลำพูนยังสูญเสียผู้คนในการสงครามอีกด้วย เมืองลำพูนจึงมีความเหมาะสมที่จะรองรับผู้คนที่กวาดต้อนมาจากเมืองต่างๆ นอกจากนี้ลำพูนเป็นเมืองที่อยู่ใกล้เชียงใหม่ จึงควบคุมดูแลง่ายและการฟื้นฟูเมือง ลำพูนนี้ อาจจะเป็นการปู

บำเหน็จให้แก่ญาติพี่น้องที่ช่วยทำสงคราม ให้ไปดูแลเมืองลำพูน เพื่อป้องกันการขัดแย้งในการขึ้นดำรงตำแหน่งต่างๆ ในอนาคต พระยาภาววิละจึงสถาปนาเจ้าคำฝั้นเป็นเจ้าเมืองลำพูน นำไพร่พลจากเชียงใหม่ 500 คน จากลำปาง 500 คน ชาวยอง 10,000 คน เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน

การอพยพชาวยองเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนนั้น เป็นการอพยพมาทั้งระบบโครงสร้างของสังคมเมืองของกลุ่มคนที่มาจากเมืองของประกอบด้วยเจ้าเมืองของ บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง ขุนนางหรือชนชั้นปกครอง ซึ่งเจ้าจัดคนกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานตรงกันข้ามกับกำแพงเมือง ใกล้ตัวเมืองลำพูน (แสง มาละแซม 2538 : 163) ส่วนไพร่พลอื่นๆ ได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ ได้แก่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกวัง ที่ราบลุ่มแม่น้ำปอง และที่ราบลุ่มแม่น้ำทา

บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวยองที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ บริเวณที่แม่น้ำทา แม่น้ำกวัง และแม่น้ำปิงไหลมาบรรจบกัน เพราะบริเวณนี้นอกจากจะเป็นแหล่งเสบียงอาหารแล้ว ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญระหว่างลำพูนกับหัวเมืองต่างๆ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (แสง มาละแซม 2538 : 166) นอกจากนี้ระหว่างปี พ.ศ. 2536 - 2395 ได้มีผู้คนจากเมืองของมาตั้งถิ่นฐานในลำพูนแต่การตั้งถิ่นฐานของชาวยองในครั้งนี้ ได้กระจายออกไปจากหมู่บ้านที่ผู้คนชาวเมืองของเข้ามาตั้งหลักฐานในครั้งแรก และได้อยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นๆ ในเมืองลำพูนด้วย

แต่อย่างไรก็ตามโดยเหตุที่ชาวยองเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเมืองลำพูน การปรับตัวจึงเป็นไปในลักษณะและสำนึกที่ดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม ชาวยองจึงคงรักษาเอกลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมเอาไว้ได้ (แสง มาละแซม 2538 : 17)